

Ірина Савчук, вчитель

Вінницької середньої загальноосвітньої школи №26
пошукувач

Вінницького державного педагогічного університету
ім. М. Коцюбинського

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається декоративно-ужиткове мистецтво, яке є важливим засобом естетичного виховання та формування національних цінностей у школярів на уроках трудового навчання.

Постановка проблеми. Завдання Державної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття) передбачають подальший перспективний пошук шляхів розвитку системи виховання громадянина-патріота, відродження української культури і формування національних та естетичних цінностей у підростаючого покоління. На розв’язання цих проблем націлюють Конституція України, концептуальні положення законів України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті та інші чинні нормативно-правові документи.

Важливість розв’язання цих завдань державного рівня зумовлена низкою чинників, серед яких особливо слід виділити такі: необхідність розуміння дітьми своєї національної неповторності й самобутності, збереження та розвитку національної культури, необхідність поліпшення національно-патріотичного та естетичного виховання школярів у зв’язку з поширенням негативних явищ в учнівському середовищі.

Усе це вимагає від сучасної школи нових науково-практичних підходів до проблеми формування естетичних смаків в учнів, які передбачають удосконалення змісту, форм та методів навчально-виховної роботи, насамперед, через залучення школярів до власного самовираження через творчість та збагачення їхнього національно-культурного досвіду засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Аналіз досягнень з проблеми. Теоретичні засади національного виховання закладено у дослідженнях українських вчених-психологів М.Боришевського, Д.Віконської, О.Кульницького, Ю.Липи, В.Москальця, Ю.Римаренка, І.Сікорського, Б.Цимбалюка, Д.Чижевського,

М.Шлемкевича, В.Яніва, Я.Яреми та інших. У їхніх працях глибоко відображена національна ідея, духовність, демократичні засади навчання і виховання, гуманістичні цінності.

На важливість естетичного виховання молоді вказували прогресивні діячі України: Б.Грінченко, М.Грушевський, М.Драгоманов, І.Огієнко, Г.Сковорода, С.Русова та інші.

Над проблемою формування естетичних смаків та національних цінностей працювали чимало педагогів сьогодення, серед яких: В.Довбишенко, П.Дроб’язко, Р.Захарченко, П.Ігнатенко, В.Каюков, В.Кузь, І.Мартинюк, Ю.Руденко, З.Сергійчук, М.Стельмахович, Б.Ступарик, Є.Сявак та інші, які в основу змісту естетичного виховання вкладали історико-культурну народну спадщину.

У кінці ХХ ст. академіком АПН України Д.Тхоржевським започатковано наукову школу з проблеми національного виховання учнів загальноосвітньої школи. Окремі педагогічні аспекти формування в учнів естетичних цінностей засобами декоративно-ужиткового мистецтва були розглянуті у дослідженнях Т.Кравченко, О.Лихолат, В.Мусієнка, Л.Оршанського, В.Рака, Л.Савки, С.Чебаненка, С.Павх.

Виходячи з вищевикладеного, **метою статті** є розкриття педагогічних умов виховання естетичних смаків школярів у художньо-трудої діяльності.

Основний матеріал дослідження. Важливе виховне значення, зокрема естетичне, має художньо-трудова діяльність, яка забезпечує зв’язок дитини з естетичним предметним середовищем, впливає на розвиток її світогляду. Такі народні художні ремесла, як вишивка, ткацтво, в’язання, писанкарство, плетіння та ін. є традиційними видами художньо-трудої діяльності українців, і мають високу цінність для

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ШКОЛЯРІВ

естетичного виховання особистості. Майстерно виконані вироби несуть у собі могутній потенціал духовності, формують естетичні смаки й образну уяву, спонукають школярів до поєднання у практичній діяльності прекрасного й корисного.

Мистецтво взагалі і саме декоративно-ужиткове мистецтво є однією з форм естетичного світу. Використовуючи у житті різні види декоративно-ужиткового мистецтва, дитина пізнає навколишній світ та вивчає прекрасне і змінює його за законами краси.

В основі декоративно-ужиткового мистецтва, як і інших видів діяльності, лежить праця. Воно виникло внаслідок поєднання естетичного світобачення трудової діяльності, нерозривно пов'язане з життям народу, несе на собі відбиток практичного досвіду, знань, почуттів минулих поколінь. Виготовляючи предмети побуту, людина турбувалась не лише про задоволення власних матеріальних потреб, але й намагалася створити речі зручними у користуванні, привабливими на вигляд, які вирізнялися б ошатністю форм та оздоблення. У процесі трудової діяльності людина свідомо ставила перед собою мету: задоволення духовних та естетичних потреб. Так звичайна трудова діяльність поступово переростала у художнє ремесло, яке в свою чергу перетворювалось у мистецтво.

Поняття декоративно-ужиткового мистецтва та естетики тісно взаємозв'язані між собою. Як і раніше, у центрі естетичної науки лишатиметься прекрасне і мистецтво. Прекрасне – тому що воно суть естетичного, а мистецтво – тому що це не тільки особлива, а й вища форма прояву прекрасного. Це твердження підкреслює різницю між звичайним ремеслом (наприклад, пошиття одягу, виготовлення стандартних меблів тощо) та декоративно-ужитковим мистецтвом (коли створюються неповторні речі, які прикрашаються вишивкою, бісером, намистом, різьбленням, інкрустацією, карбуванням та ін.). Отже, декоративно-ужиткове мистецтво має велике значення у житті людини, воно становить її предметно-духовний світ, який включає у себе численні види художньої практики.

Тому під **художньо-трудою діяльністю** ми розуміємо усвідомлену роботу людини для досягнення мети, спрямованої на одержання продукту, який задовольняє естетичні смаки та суспільні потреби. Тільки в праці, у постійному спілкуванні людина пізнає навколишній світ і саму себе. Удосконалюючи його, вона змінює саму себе, самоутверджується, фізично розвивається й духовно збагачується.

Звичайно, для того, щоб людина активно брала

участь у цьому цікавому процесі, її треба ще з дитинства залучати до творчості. Народний досвід естетичного і трудового виховання полягає саме в тому, щоб формування художньо-трудова вміння, естетичних смаків дітей відбувалося у практичній діяльності й було продовженням творчих традицій минулих поколінь. Оволодіваючи різними видами декоративно-ужиткового мистецтва, діти засвоюють духовність, моральність, естетику рідного народу. Про це вдало висловлювався український філософ, письменник-гуманіст та педагог Г.Сковорода. Він зазначав, що “правильне виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло в кремені” і що “кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе”. “Пізнати свій народ” – пізнати його історію, звичаї, традиції, духовний спадок. Саме через залучення дітей до царини декоративно-ужиткового мистецтва проходить пізнання української народної спадщини. А “в народі пізнати себе” – це обрати для душі, за своїми смаками улюблену справу, яка у майбутньому може заповнювати вільний час, чи навіть стати справою всього життя. Це відповідає принципу природовідповідності (“сродності”), коли, за думкою Сковороди, кожна людина має зайняти певне місце в суспільстві не за багатством чи знатністю, а за “сродністю”, тобто відповідно до природних задатків, що виявляються й розвиваються у процесі художньо-трудова діяльності [4].

Отже, художньо-трудова діяльність має значні потенційні можливості для формування естетичних якостей школярів, однак її виховний потенціал використовується недостатньо. По-перше, через слабку теоретичну дослідженість проблеми формування естетичних смаків засобами декоративно-ужиткового мистецтва; по-друге, за відсутності методичних розробок щодо практичного використання художніх ремесел у шкільній практиці.

Відомо, що у систему структурних елементів естетичної свідомості входить **естетичний смак**. На відміну від естетичного почуття, яке визначає свої взаємовідносини зі світом на емоційно-психологічному рівні, естетичний смак – це синтез емоційного та раціонального. В естетичному смаку поєднується здатність дитини висловлювати свої думки про естетичні переваги певних предметів та явищ.

Смак є специфічною формою активності естетичного суб'єкта. Він не тільки несе в собі творчі начала та інтуїцію узгодженості форми і змісту, а й виражає їх як самопочуття цього суб'єкта.

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ШКОЛЯРІВ

З психологічної точки зору естетичний смак належить до достатньо стійких утворень, які здебільшого і визначають собою діючі та рефлексорні прояви особистості. Естетичний смак немовби підкреслює контури цілеспрямованої діяльності дитини, спрямованої на досягнення у неї оптимальних та найбільш досконалих результатів у конкретно-історичних умовах її життєдіяльності.

Естетичний смак у педагогічній науці розглядається як властивість дитини оцінювати предмети, явища, ситуації з точки зору їх естетичних якостей.

М.Каган відзначає, що естетичну цінність люди знаходять у природі та соціальному світі, у зовнішньому вигляді людини та в її поведінці, в наукових та технічних конструкціях, у плодах релігійної та звичайної уяви, у трудових процесах, іграх, обрядах, і, звичайно, у творах мистецтва [1, 76].

Виступаючи своєрідним регулятором естетичного сприйняття дитиною світу та естетичної діяльності, естетичний смак, на думку А.Канцедікаса [2, 51], відображає у собі естетичне ставлення індивіда до конкретних явищ природи та суспільства, до результатів естетичної діяльності у плані їх позитивної й негативної естетичних оцінок.

Враховуючи це, естетичний смак є комплексним вираженням естетичної культури особистості; специфічна його функція – регуляція нормативного естетичного відношення.

Таким чином, ми можемо у цілому визначити естетичний смак як систему чуттєво-раціональних уподобань особистості, які виникають та розвиваються на основі історично детермінованих уявлень кожного індивіда про прекрасне та спрямовують її до активної життєдіяльності.

Найважливішим фактором формування естетичного смаку є засвоєння національних цінностей. Для успішного його виховання необхідно розширювати як емоційне багатство, здатність чуттєвого сприймання світу, так і інтелектуальний потенціал дитини.

Формування естетичних смаків у дітей – не самоціль. В.Сухомлинський зазначав, що у дитини, яка переживає відчуття краси, прокладається стежина до її серця [5, 191]. Насолода прекрасним у процесі споглядання чи творчості переходить у стійке прагнення, в мету діяльності. Стикаючись з іншими цілями (практичною, пізнавальною та ін.), це прагнення активізує їх втілення, стимулює вдосконалення необхідних для цього знань, здібностей, навичок, вмінь. Розвинуті естетичні

смаки можуть при бажанні навіть стати катализатором процесу виховання в цілому. Процес перетворення праці в органічну необхідність дитини набагато полегшується, якщо педагоги свідомо використовують естетичні стимули. Якщо під час навчальної діяльності увага спрямована на красу, то прискорюється розумовий розвиток особистості.

Естетично розвинута молодь, яка вміє бачити та розуміти красу, створюючи її в різних сферах, відрізняється більш високим життєвим тонусом, оптимізмом, оскільки, перетворюючи світ, відчуває себе господарями життя. У суспільстві, де домінуючою тенденцією є вдосконалення усього навколишнього середовища, це стає однією з визначних рис світосприйняття особистості.

Спільні дії педагогіки та естетики – випробуваний засіб для формування духовного світу дітей, активізації їх всебічного розвитку.

Із здобуттям незалежності перед Україною постало завдання створення такої системи освіти, яка відповідала б новій освітній парадигмі, оскільки якість людського розвитку, рівень освіченості і культури підрастаючого покоління набувають вирішального значення для її економічного та соціального поступу.

Процес становлення змісту освіти, зокрема загальної середньої, спрямований на забезпечення умов для інтелектуального, соціального, морального і фізичного розвитку, саморозвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, спроможного до толерантного сприйняття світу, гармонійного безконфліктного життя в ньому, здатного навчатися упродовж життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства.

Невід'ємною частиною особистісно орієнтовної моделі освіти є загальноосвітній предмет “Трудове навчання”, який становить основу предметного наповнення освітньої галузі “Технологія”. Його мета – всебічний розвиток особистості через залучення школярів до творчої праці, підготовка молоді до життя й активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства.

Важливою складовою предмету “Трудове навчання” є розділ “Техніка і технологічні процеси виготовлення виробів із конструкційних матеріалів”, у межах якого вивчаються різні види декоративно-ужиткового мистецтва. В Україні їх велика кількість – це в'язання гачком та спицями, вишивка різноманітними матеріалами, писанкарство, яке налічує багато способів і поєднує в собі інші види мистецтв, килимарство,

ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ МИСТЕЦТВО НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ ШКОЛЯРІВ

розпис тканини, аплікація, бісероплетіння, художня обробка шкіри, виготовлення квітів з різноманітних матеріалів та багато інших видів. Відомо, що народне декоративно-ужиткове мистецтво за всіх часів було тісно пов'язане із сучасністю, йшло пліч-о-пліч з нею і разом з нею змінювалося, і тому повноправним господарем входить у нинішній побут, визначаючи у такий спосіб естетичні смаки та уподобання людей. З іншого боку, воно несе в собі культурні надбання, національні, художні і моральні цінності, які не в змозі замінити жодна сучасна промислова продукція. Вироби декоративно-ужиткового мистецтва – це різноманітні предмети побуту, які несуть емоційно-естетичну й духовну цінність, прилучають покоління до надбань національної культури.

Починаючи вивчати декоративно-ужиткове мистецтво з 5 класу, необхідно поступово залучати дітей до творчого процесу. Першим кроком може стати ознайомлення з виставками та музейними експозиціями, творчими роботами учнів школи, спілкування з народними майстрами, талановитими батьками учнів, їх бабусями та дідусями. Далі необхідно проводити бесіди, диспути, обговорення побаченого, тобто діяти таким чином, щоб дитина не залишалася байдужою, а її емоційний стан переходив в активну художньо-трудова діяльність, щоб вона намагалася зберегти те, що їй сподобалося, а також примножити красу, власноруч виготовляючи побачені речі. Таким чином проявляються естетична та практична складові діяльності, в результаті чого естетичне ставлення до навколишнього світу знаходить своє предметне втілення. Ось чому є важливим вивчення різних видів декоративно-ужиткового мистецтва у школі. Адже мистецтво розвиває естетичну культуру дитини, яка включає в себе два взаємозв'язані моменти: здатність освоєння естетичних цінностей, існуючих в суспільстві, і здатність створення цих цінностей. Іншими словами: рівень естетичної культури дитини ми вимірюємо за ступенем розвитку здібностей до сприйняття, оцінки і здатності до естетичної діяльності.

Обов'язковим моментом навчального та виховного процесу є дії вчителя, який керує цим процесом. Це важливо при підборі об'єктів праці, які учні повинні самі спроектувати і виготовити за існуючими етапами технології. Учитель оцінює творчі розробки форми та декору майбутніх виробів, організовує їх колективне обговорення, допомагає учням висловити свої думки стосовно творчих задумів, на рівні з дітьми бере участь у втіленні ідей в матеріалі. Наприклад, при виборі

об'єкта праці для вишивки у 5 класі учням можна рекомендувати виготовити мішечок для різдвяних подарунків за формою чобітка, сердечка, казкового героя тощо. Наш досвід свідчить, що така робота дуже цікава дітям. Крім того, це є стимулом отримати гарний різдвяний подарунок: побачивши яскравий, виготовлений власноруч дитиною мішечок для подарунка, батьки не забаряться покласти в нього довгоочікуваний сюрприз.

Велике захоплення та естетичну насолоду учні отримують, виготовляючи святкові листівки: на клаптику, наприклад, мішківини розміром 7x10 см вишивається малюнок за бажанням різними техніками (нитками, шовковими стрічками, бісером чи накладається аплікація різноманітними матеріалами), додають сезаль (кокосове волокно), гілочки, виготовлені з тоненького дроту та бісеру чи намиста. Оздоблений клаптик наклеюють на цупкий папір, зроблений у формі листівки. Таку роботу можна виготовляти в будь-якому класі (композиційна і технологічна складність повинна відповідати віку учнів). Цей декоративно-ужитковий виріб має такі переваги: виготовляється швидко і просто, дитина одразу ж бачить результати роботи, що є величезним стимулом для подальшої художньо-трудова діяльності. З другого боку – виготовлений власноруч подарунок для рідних та близьких людей, приносить дітям задоволення, естетичну насолоду, стимулює їхню творчість.

Цікавим для учениць 8 класу (при вивченні лічильних технік вишивки) стало виготовлення рамок для фотокартки чи дзеркала. Дівчата поступово вишивали чотири складові рамки, далі їх збирали у квадрат по периметру, а потім цей квадрат натягували на картонну основу, завчасно вкрити тонким шаром синтепону. На задню стінку рамки кріпили петельку для підвішування або ніжку-підставку.

Цікавих для виготовлення учнями об'єктів праці є чимало, головне, щоб вони були системно підпорядковані загальній меті – формуванню естетичних смаків учнів засобами декоративно-ужиткового мистецтва.

Висновки. Зміст, структура і форми реалізації системи естетичного виховання, що нині склалась, вимагає докорінної зміни. Фундаментом естетичного виховання має стати національна художня спадщина, родинні та загальнонародні традиції, звичаї, обряди, скарби народнопісенної, поетичної та декоративно-ужиткової творчості, художніх ремесел.

Художньо-трудова діяльність спрямована на

